

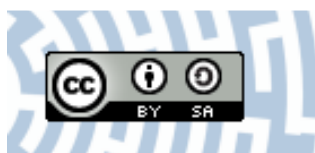

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Reprezentacje humanistyki cyfrowej w polskim dyskursie naukowym

Author: Beata Duda, Joanna Przyklenk, Katarzyna Sujkowska-Sobisz

Citation style: Duda Beata, Przyklenk Joanna, Sujkowska-Sobisz Katarzyna. (2019). Reprezentacje humanistyki cyfrowej w polskim dyskursie naukowym. W: B. Ciesek-Ślizowska, B. Duda, E. Ficek, K. Sujkowska-Sobisz (red.), „Reprezentacje świata w dyskursach (modele, obrazy, wizje)”. (S. 55-69). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Beata Duda, Joanna Przyklenk, Katarzyna Sujkowska-Sobisz
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Reprezentacje humanistyki cyfrowej w polskim dyskursie naukowym

Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie pojęcia *humanistyka cyfrowa*, nie o definicyjne rozstrzygnięcia i wyznaczanie granic terminu jednak tu chodzi, ale o próbę przybliżenia sposobu czy raczej sposobów reprezentacji, a zarazem konceptualizacji modnej współcześnie nazwy. W rozważaniach skupiamy się na polskim dyskursie naukowym, zdając sobie przy tym sprawę z tego, że na myślenie polskich badaczy o humanistyce cyfrowej wpływ miały i mają także osiągnięcia zachodniego nurtu badań zwanego *digital humanities*. Interesująca, jak sądzimy, jest obserwacja dokonywanych na polskim gruncie deskrypcji, które choć nieraz pozostające pod wpływem zachodniej refleksji, powstają przecież w konkretnym środowisku naukowym, a wyzyskiwane inspiracje są w nim (re)interpretowane. Sam zresztą dobór inspiracji też nie jest przypadkowy, odpowiada bowiem potrzebom danej grupy badaczy, jest świadomą decyzją poznawczą jej przedstawicieli. Stąd też wnosimy, że wyrażone już w tytule tego artykułu ograniczenie do polskiego dyskursu naukowego zawęża co prawda pole percepcji, ale pozwala je lepiej wyeksplikować na poziomie analizy dyskursywnej i tym samym wyraźniej ukazać specyfikę rodzimej nauki w odniesieniu do interesującego nas tu pojęcia.

Obiektem naszych analiz są teksty polskiego dyskursu naukowego, których autorzy starają się zdefiniować czy sprecyzować pojęcie *humanistyki cyfrowej* lub choćby tylko odnoszą się do tego terminu, wskazując na typowe dla niego cechy, zakresy bądź granice. Z racji założonego celu obserwacji — tj. *humanistyki cyfrowej* — w zgromadzonych materiałach dominują teksty przestrzeni humanistycznej, choć warto zauważyć, że na jej temat wypowiadają się również przedstawiciele innych obszarów nauki, np. nauk socjologicznych, a tu głównie socjologzy czy pedagodzy. Ich konstatacje jako odnoszące się *expressis verbis* do *humanistyki cyfrowej* także włączyliśmy do analiz, skoro kryterium doboru tekstu było obecne w nim orzekanie / mówienie o *humanistyce cyfrowej*.

W oglądzie zebranego materiału przyjęto perspektywę dyskursologiczną, a wchodzące w jego skład teksty potraktowano jako przejawy dyskursu naukowego ujmowanego tu na poziomie „rodziny wypowiedzi wyodrębnionych ze względu na przynależność instytucjonalną ich podmiotów” (WITOSZ 2009: 58). Kategoria dyskursu wydaje się najlepszym narzędziem opisu, jeśli chcemy uchwycić „obciążony” kulturowo obraz określonego typu komunikacji¹ oraz przedstawić właściwe mu ideologiczne dyscyplinowanie rzeczywistości (*dyskurs* w ujęciu Michela Foucaulta; por. np. FOUCAULT 1993; 2000; 2010). Badany zatem w jego tekstowych reprezentacjach dyskurs naukowy wydzielony z przestrzeni dyskursywnej ze względu na kryterium instytucjonalne daje nam możliwość nie tylko konstrukcji obrazu określonej rzeczywistości komunikacyjnej (por. WITOSZ 2016: 22–23) dotyczącej *humanistyki cyfrowej*. Ze względu na swój niepodważalny wymiar społecznego oddziaływania dyskurs naukowy staje się nadto symbolicznym dysponentem określonych sądów na temat *humanistyki cyfrowej*. Poglądy badaczy w interesującym nas zakresie oddziałują przecież na innych uczestników komunikacji naukowej, tj. wpływają na innych badaczy, adeptów nauki, przenikając też ze sfery *stricte* naukowej do edukacyjnej, popularnonaukowej czy ogólnospołecznej. Abstrahując od gatunkowego kształtu wypowiedzi naukowej (czyli od kwalifikacji, czy mamy do czynienia z definicją, komentarzem, opinią, studium, artykułem naukowym, zaproszeniem na konferencję naukową itp.), którą włączamy w pole naszej obserwacji, przyjrzyjmy się najpierw, czym najczęściej dla polskich badaczy jest *humanistyka cyfrowa*.

Niezależnie od punktu widzenia podyktowanego przynależnością do poszczególnych obszarów wiedzy, dziedziny nauki i dyscypliny naukowej² dostrzec można kilka wyraźnych tendencji w próbach zdefiniowania humanistyki cyfrowej w tekstach będących aktualizacjami polskiego dyskursu naukowego. Głównym kontekstem i punktem wyjścia do ujmowania tego pojęcia jest świadomość zmian, jakie zachodzą we współczesnej humanistyce pod wpływem nowoczesnej i zapośredniczonej w cyfrowym świecie rzeczywistości oraz wyzwań, które wiążą się z tymi przemianami. Jednocześnie humanistyka cyfrowa stanowić ma odpowiedź na problem kryzysu współczesnej kultury i przede wszystkim miejsca, zadań i racji bytu humanistyki sygnalizowany w licznych rozprawach, jak na przykład w głośnej pracy *Umysł zamknięty* Allana BLOOMA (1997). Toteż w próbach definicji podkreślany jest bardzo często aspekt „odświeżenia humanistyki” (MARYL 2014), co widoczne jest m.in. w następujących cytacjach:

¹ Zob. uwagi o sile eksplikacyjnej (objaśniającej) tkwiącej w pojęciu *dyskurs* w: WOJTAK 2011: 70.

² Zgodnie z instytucjonalnym podziałem przestrzeni polskiej nauki wytyczonym przez Rozporządzenie ministra nauki i szkolnictwa wyższego z dnia 8.08.2011 r. (Dz.U. nr 179 z 2011 r., poz. 1065) wyróżniono obszary wiedzy, a w ich obrębie dziedziny nauki i sztuki, z kolei w ramach tych ostatnich znajdują się poszczególne dyscypliny naukowe i artystyczne. W 8 obszarach wiedzy, m.in. nauk humanistycznych, społecznych, ścisłych czy przyrodniczych, i w 22 dziedzinach nauki i sztuki jest 95 dyscyplin naukowych i artystycznych.

Obok tradycyjnej humanistyki (scharakteryzowanej powyżej) zaczęła u schyłku XX stulecia kształtować się **nowa jej postać określana najczęściej jako: humanistyka cyfrowa** (czasem 2.0 bądź sieciowa). Nazwa/y sugeruje/ą, że jest ona ściśle związana z technologiami ICT. Nie ma takiej dziedziny, która by nie uległa transformacji pod wpływem upowszechnienia się technologii ICT. Nauka też nie jest tu żadnym wyjątkiem (RADOMSKI 2016).

Humanistyka cyfrowa jest jedną z **najwłaściwszych dróg rozwoju dla tradycyjnych nauk humanistycznych** — jest to droga naturalna, polegająca na stopniowym przekuwaniu tradycji w nowoczesność, na czerpaniu z doświadczeń historii i wdrażaniu dzięki tymże doświadczeniom nowych technologii, idei i wzorców humanistycznych (KOSTRZEWA 2016: 100).

Propozycję ujmowania omawianego pojęcia jako nowoczesnej odsłony humanistyki odnaleźć można także w szeregu innych tekstów naukowych, w których za konstytutywną cechę humanistyki cyfrowej uznaje się kryterium nowości³. Tym samym jest rozpatrywana m.in. jako: *nowy nurt w nauce, nowy paradygmat badań* czy też *nowe pole badań, nauczania i tworzenia*. Tego typu próby definicji odnaleźć można w następujących przykładach:

Przeprowadzone analizy są przykładem badań realizowanych w ramach **nowego nurtu w nauce** — zwanego, co już zasygnalizowano — humanistyką cyfrową. Wykorzystuje ona szeroko narzędzia wypracowane przez informatyków i grafików (RADOMSKI 2017: 75).

Humanistyka cyfrowa jest obecnie najdynamiczniej rozwijającym się **nurtem badań naukowych**. Na jej gruncie wypracowano szereg nowatorskich narzędzi i metod pozwalających na eksplorację współczesnej cyfrowej kultury i zdigitalizowanej przeszłości (*Konferencja: Humanistyka cyfrowa* 2015).

Humanistyka cyfrowa staje się dzisiaj **nowym paradygmatem badań** zdobywającym sobie coraz większe uznanie na świecie (BOMBA 2013: 57).

Humanistykę cyfrową można ogólnie zdefiniować jako: **nowe pole badań, nauczania i tworzenia** — wyrastające z przecięcia się informatyki i wielu dyscyplin zajmujących się ludzkim światem (RADOMSKI 2014: 8).

Szukając odpowiedzi na pytanie o najczęstsze sposoby reprezentacji, a zarazem konceptualizacji humanistyki cyfrowej w polskim dyskursie naukowym, warto zwrócić uwagę na występujący w powyższych cytacjach aspekt przypisywania temu pojęciu cech związanych z otwarciem na nowe rejony eksploracji —

³ Tytułem uzupełnienia warto podkreślić, że tego typu pojmowanie *humanistyki cyfrowej* pozostaje w znacznym kontraście do definiowania tego pojęcia w światowym dyskursie naukowym, w którym projekt *digital humanities* jest znaną i ugruntowaną dyscypliną wiedzy reprezentowaną m.in. przez specjalistyczne czasopisma (NACHER 2013: 87).

szczególnie w zakresie cyfrowego świata jako przedmiotu badań oraz oglądu nowych grup podmiotów ową wirtualną rzeczywistość zasiedlających. Dlatego też humanistyka cyfrowa uznawana jest często

[...] nie tyle za konkretną dyscyplinę czy metodę, ile zespół różnych praktyk badawczych, wykorzystujących cyfrową (pierwotnie bądź wtórnie) formę przedmiotu badań. A zatem chodzi tu nie tylko o badanie kultury cyfrowej, ale także o stosowanie metod cyfrowych do badania lub udostępniania dzieł kultury analogowej (MARYL 2017: 289).

Pośród poddanych analizie przykładów liczną grupę stanowią fragmenty tekstów, które podejmują kwestię rewolucyjnego charakteru nowego pojęcia, odnosząc się w próbach definicji do dynamiki przemian we współczesnych naukach humanistycznych. Słowem kluczem tego typu refleksji jest kategoria *zwrotu*, szeroko wykorzystywana i upowszechniona do opisywania zmian zachodzących w obszarze nauk humanistycznych, sygnalizowana także w tytule jednej z najbardziej znanych publikacji traktujących o humanistyce cyfrowej: *Zwrot cyfrowy w humanistyce. Internet. Nowe media. Kultura 2.0* pod redakcją Andrzeja RADOMSKIEGO i Andrzeja BOMBY (2013). Można przywołać tutaj m.in. takie określenia, jak *zwrot lingwistyczny, kulturowy, darwinowski, ikoniczny czy pragmatyczny*. Wspominane „zwroty” stanowiły „rodzaj ukierunkowujących optykę badawczą manifestów, które poruszają się w rozległym polu nauk o człowieku” (KOWALEWSKI, PIASEK 2010: 10). Na podstawie badanego materiału źródłowego okazuje się, że także „sam termin humanistyka cyfrowa [mimo że — B.D., J.P., K.S.S.] kojarzy się bezpośrednio ze współczesnymi przeobrażeniami cywilizacyjnymi, z naciskiem na przełom XX i XXI wieku, to niektórzy badacze w logice »zwrotu cyfrowego« w humanistyce dostrzegają tendencje podobne do wydarzeń wcześniejszych epok” (BOMBA 2017). Potwierdzają to m.in. poniższe próby konceptualizacji, w których pojawiają się określenia: *nowa fala, nowoczesny zwrot, zwrot cyfrowy*:

Humanistyka cyfrowa jest także częścią tej **nowej wzbierającej w nauce fali** (RADOMSKI 2016).

Humanistyka cyfrowa, od pierwszej w Polsce konferencji poświęconej jej tematyce i perspektywom organizacyjnym, staje się istotną **proklamacją nowoczesnego zwrotu** w metodologii i praktykowaniu nauk humanistycznych (BOMBA, RADOMSKI, SOLSKA 2016: 6).

Humanistyka cyfrowa (HC) oznacza tzw. **zwrot cyfrowy** w humanistyce, to jest stosowanie w jej badaniach narzędzi technologii komputerowej, a także pojawienie się nowych zasad i możliwości organizacji procesu badawczego, ekspozycji wyników i dostępu do wiedzy (SOLSKA 2017: 102).

Kolejne określenie dotyczące postrzegania nowego pojęcia przez pryzmat nieustannej transformacji i poszerzania granic dziedzin i dyscyplin wiąże się z czynnikiem podmiotowym — bezpośrednimi działaniami przedstawicieli środowiska nauk humanistycznych. Humanistyka cyfrowa rozpatrywana jest jako *ruch społeczny*, czyli ‘zespół działań wykonywanych przez ludzi, którzy mają podobne poglądy i dążą do realizacji określonego celu’ (ŻMIGRODZKI (red.): 2018):

Jest to — jak podkreśla Maciej Maryl — nie tyle dyscyplina, **co ruch i podejście**, w którym chodzi nie tyle o określony zestaw zagadnień badawczych, co o nowe badania, metody, narzędzia, technologie, informacje. [...] **Ruch humanistyki cyfrowej** preferuje nietradycyjne formy komunikacji, takie jak warsztaty, „THATCampy” i „niekonferencje”, przez co łatwiej przenika mury akademickie (KOZŁOWSKI 2016: 92).

Humanistyka cyfrowa dotyczy cyfrowości tylko w ograniczonym stopniu. To nie dyscyplina ani kierunek, tylko raczej **ruch czy zespół wspólnych wartości**, który przyświeca badaczom z różnych dyscyplin humanistycznych. [...] W humanistyce cyfrowej chodzi, jak sądzę, przede wszystkim o sposób uprawiania nauki, a nie o określony zestaw zagadnień badawczych (MARYL 2014).

Tytułem uzupełnienia krótkiego przeglądu sposobów reprezentacji, a zarazem konceptualizacji humanistyki cyfrowej w polskim dyskursie naukowym, warto wspomnieć także o łączeniu tego pojęcia z kategorią tzw. trzeciej kultury. Termin ten nawiązuje do publikacji C.P. SNOWA pt. *Dwie kultury* (1999) oraz serii jego wykładów, w których badacz wyróżnia kulturę przyrodoznawców i humanistów oraz snuje rozważania na temat możliwości wprowadzenia trzeciej kategorii kultury, rozumianej antropologicznie i obejmującej naukowców pozostających na styku obu kultur (BŁAJET 2010: 40—41). Humanistyka cyfrowa staje się w tym ujęciu odpowiedzią na potrzebę dialogu między naukami humanistycznymi a naukami ścisłymi:

[...] może warto zatem spojrzeć na humanistykę cyfrową szerzej jako na jeden z symptomów rysującej się „**trzeciej kultury**” i elementu wyłaniającego się z pola na styku sztuki, nauki i technologii (NACHER 2015: 26).

[...] interdyscyplinarny charakter humanistyki cyfrowej. Już sama nazwa implikuje połączenie badań humanistycznych i cyfrowych technologii. Można się w tym dopatrywać postulatów i idei głoszonych przez rzeczników **koncepcji trzeciej kultury** (BOMBA 2017).

Przechodząc do dalszej części analizy i biorąc pod uwagę szersze niż wyżej wskazane konteksty, należy zauważyć, że początkowo w *humanistyce cyfrowej* upatrywano cyfrowości jedynie po stronie narzędzi. To one miały stać się

gwarancją nowoczesnej odłony humanistyki. Ów nurt myślenia widoczny w XX-wiecznym określeniu *computing in humanites* (BOMBA 2013: 60) czy w przydawce *computational* ('komputerowy') ujmował narzędzia cyfrowe jako wsparcie dla tradycyjnych badań humanistycznych. W ten sposób uwypuklano łączność dwu dziedzin, tj. humanistyki oraz nauk ścisłych, np. teleinformatyki (KOZŁOWSKI 2016: 192), przy czym w humanistyce widziano tradycyjne podejście badawcze, a w naukach ścisłych sprawne narzędzia cyfrowe. Taką wizję *humanistyki cyfrowej* potwierdzałyby m.in. następujące cytacje:

Humanistykę cyfrową można ogólnie zdefiniować jako: nowe pole badań, nauczania i tworzenia — wyrastające z przecięcia się informatyki i wielu dyscyplin zajmujących się ludzkim światem. **Jej podstawowym wyróżnikiem wydaje się być stosowanie narzędzi cyfrowych (ICT)** (RADOMSKI 2014).

Humanistyka cyfrowa polega na **wykorzystaniu cyfrowych technologii i narzędzi** w badaniach i edukacji w zakresie nauk humanistycznych i o sztuce. Chodzi tu zarówno o podnoszenie tradycyjnych problemów danej dyscypliny przy wykorzystaniu cyfrowych narzędzi, jak i o stawianie nowych pytań badawczych, które umożliwia nowoczesna technika (<http://www.ispan.pl/komunikatprasowydariah.pdf> [dostęp: 7.03.2018]).

Humanistyka cyfrowa to taki prąd w humanistyce, który polega — w dużym uogólnieniu — na **wykorzystaniu narzędzi cyfrowych** w badaniach. Chodzi o badania humanistyczne, dla których **komponent informatyczny jest centralny, kluczowy i niezbywalny**; o badania, których **nie dałoby się przeprowadzić bez komputerów i oprogramowania** (lub wymagałoby niewspółmiernie wielkich, wieloletnich nakładów pracy dużego zespołu badawczego); o traktowanie materiałów kulturowych (tekstów, obrazów, nagrań...) **jako źródeł danych**; o wykorzystanie ogromnych zasobów kulturowych, które możemy przetwarzać dzięki digitalizacji [...]; o zestawianie tych materiałów i wyszukiwanie związków czy relacji między nimi [...] (MARYL 2015: 10).

Ślady myślenia zasadniczo narzędziocentrycznego pobrzmiwiają, jak można sądzić, w nazewnictwie takich subdyscyplin, jak: językoznawstwo korpusowe (też: lingwistyka korpusowa), językoznawstwo komputerowe (też: lingwistyka komputerowa)⁴.

Obok nurtu myślenia o interesującym nas pojęciu w kategoriach wykorzystywania narzędzi cyfrowych w badaniach humanistów pojawiają się rozważania ujmujące *humanistykę cyfrową* w kategoriach nie metody badań, lecz raczej przedmiotu badań. Zwrot ku przestrzeni wirtualnej to naturalna konsekwencja

⁴ Por. np. „Lingwistyka komputerowa (informatyczna) to dziedzina językoznawstwa, która wykorzystuje metody komputerowe (statystyczne lub algorytmiczne) do badania i modelowania języka naturalnego [...]” (DERWOJEDOWA 2017: 7).

sposobu bycia współczesnego człowieka, istniejącego realnie, a zarazem zanurzonego w świecie wirtualnym, dlatego

[...] powstają nowe metodologie, a narzędzia cyfrowe **wykorzystywane są przede wszystkim do badania artefaktów stworzonych w cyfrowym świecie** (portale społecznościowe, gry komputerowe, blogosfera). Kładzie się tu nacisk na **wypracowanie nowych sposobów rozumienia rzeczywistości złożonej z ogromnych ilości danych** (ang. *big data*) (BOMBA 2013: 60).

Taka sytuacja przywodzi na myśl np. lingwistykę historyczną, która z jednej strony jako kierunek badań skupia się na zmianie językowej, a z drugiej funkcjonuje też w znaczeniu innym jako ‘opis minionych stanów rozwoju języka, również w ujęciu historycznym’ (PERLIN 2004: 312). Synchroniczne prezentacje dawniejszych stadiów istnienia języka ujmowane pod szyldem językoznawstwa historycznego samej dyscyplinie chyba nie szkodzą, a nawet pomagają w opisie dynamiki przemian językowych, i choć naruszają terminologiczną precyzję czy granice w relacji diachronia — synchronia, to zysk poznawczy zdaje się większy niż strata na polu terminologicznych ustaleń, które przecież w toku rozwoju nauki stale modelujemy i redefiniujemy. W takiej interpretacji humanistą cyfrowym byłby więc i ten, kto bada przestrzeń cyfrową, co oczywiście nie wyklucza obecności narzędzi cyfrowych, bo czyż wielkie dane można skutecznie prezentować bez cyfrowego zaplecza narzędziowego? Raczej nie. Chodzi jednak o inne rozłożenie akcentów — w tej interpretacji narzędzie cyfrowe jest *de facto* tylko narzędziem pozwalającym uchwycić badane obiekty wirtualnego świata.

Wreszcie dostrzegamy spojrzenie scalające, które w humanistyce cyfrowej widzi zarówno metodę (wyzyskanie odpowiednio przygotowanych narzędzi cyfrowych), jak i obiekt badań (świat cyfrowy)⁵. Współcześnie jest to tym bardziej możliwe, że analogowe przejawy ludzkiej działalności poddane procesom cyfryzacji stają się niejako cyfrowo obecne. Świadomość, iż z zetknięcia humanistyki oraz informatyki rodzi się zupełnie nowa jakość, dochodzi coraz wyraźniej do głosu. Zaznacza się, że „narzędzia cyfrowe przestają być jedynie dodatkiem do tradycyjnych badań, a stają się czynnikami generującymi nowe modele poznania i rozumienia rzeczywistości” (BOMBA 2013: 60). Podkreślenia wymaga ponadto i ten

⁵ Kulturoznawca Rafał Maciąg we wpisie z 20.09.2013 roku w swoim notatniku *online* (zob. <http://rmcg.pl/tag/humanistyka-cyfrowa> [dostęp: 9.03.2018]), snując pokonferencyjną refleksję, rozróżnia **humanistykę cyfrowości**, która „obejmowałaby wszystko to, co jest przestrzenią głębszej refleksji nad zjawiskami o cyfrowym charakterze (głównie internetem), opartej na już istniejących (co wcale nie znaczy: wiekowych) ideach wypracowanych i opublikowanych w ramach szeroko rozumianej humanistyki i nauk społecznych, a więc filozofii, medioznawstwa czy socjologii”. **Humanistyka cyfrowa** w jego ujęciu obejmowałaby natomiast „[...] wąskie pole metodologiczne, z jej najbardziej trywialnym terytorium, choć jednocześnie wzbudzającym największą fascynację właśnie młodszego pokolenia zestawem praktycznych zastosowań i technik, umożliwiających powstawanie nowych zjawisk (np. Facebook itp.)”.

fakt, że w społeczeństwie informacyjnym przenikanie się światów — materialnego i wirtualnego — jest składową życia, dlatego humanistyka cyfrowa,

[...] aby być w stanie uchwycić złożoność przenikających się rzeczywistości i tożsamości, nie może ograniczać się jedynie do badania świata „wirtualnego”. Jedynie metodologia badań będącą połączeniem netnografii i „analogowych” badań etnograficznych jest w stanie uchwycić złożone tożsamości oraz przenikające się światy (DĄBROWSKA 2016: 66).

Można by zaryzykować twierdzenie, że początkowo *humanistyka cyfrowa* podporządkowała charakter prowadzonych pod jej szyldem badań temu zakresowi, który kryje się w umieszczanej w postpozycji przydawce gatunkującej, tj. *cyfrowa*. Obecnie obserwujemy zwrot ku członowi konstytutywnemu, czyli ku słowu *humanistyka*, dziedzinie, dla której badań człowiek stanowi sens i cel poszukiwań naukowych; *ad exemplum*:

Po pierwszym okresie digitalizacji, archiwizacji i upowszechnienia aktywności sieciowej, kierunek zainteresowań cyfrowej humanistyki skierowany został na **człowieka** funkcjonującego w nowej rzeczywistości kulturowej (BUCZYŃSKA-ŁABA, KRASIŃSKA 2016: 14).

Humanistyka cyfrowa staje tym samym przed koniecznością zrozumienia i wypracowania conceptualnych modeli rozumienia **człowieka**, który funkcjonuje dziś w nowym środowisku kulturowym (BOMBA 2013: 60).

Humanistyka cyfrowa, jak powszechnie wiadomo, jest działem badań humanistycznych zajmujących się **człowiekiem** i jego wytworami w przestrzeni wirtualnej (KOSTRZEWA 2016: 99).

Warto nadto zwrócić uwagę i na ten fenomen, który akcentuje się w myśleniu o *humanistyce cyfrowej*, że wraz z włączeniem przestrzeni cyfrowych w naukowy ogląd humanistów sama humanistyka poddana zostaje redefiniowaniu, a jej status jako nauki zdecydowanie się zmienia, por.:

Humanistyka cyfrowa jest również zjawiskiem, które daleko **wykracza poza tradycyjne instytucje naukowe**, czyli uniwersytety, szkoły, biblioteki, archiwa i muzea. Wiąże się to ze specyfiką nowych mediów, które pozwalają na używanie nawet bardzo skomplikowanych narzędzi analitycznych oraz możliwości łatwego publikowania wyników badań (BOMBA 2013: 69).

Ważnym rysem humanistyki cyfrowej jest też **nacisk na rozluźnianie rygorów form wypowiedzi naukowej** (tj. poszerzenie dyskursu naukowego o inne, niezawierające się w nim dotąd gatunki), **dostosowywanie ich do nowych możliwości medialnych oraz udostępnianie szerokiej publiczności** (MARYL 2014).

Humanistyka cyfrowa (i szerzej, nowy świat cyfrowy, z jego ekspansją do sektorów kreatywnych) okazała się **świąteczną „odtrutką” na rytualne lamen-ty humanistów z powodu kryzysu dyscypliny, jej domniemanego upadku prestiżu i gorszych perspektyw zatrudnienia dla absolwentów** (RADOMSKI 2014: 8).

Próba opisanie i scharakteryzowania *humanistyki cyfrowej* nie jest zadaniem łatwym⁶. Problem ten wynika nie tylko z faktu łączenia różnych obszarów wiedzy (nauk humanistycznych, ścisłych i przyrodniczych), ale też jest skutkiem istnienia różnych tradycji rozumienia humanistyki jako takiej⁷. Z cyfrowego instrumentarium korzysta dziś wiele dziedzin humanistyki, a każda nieco inaczej „patrzy na zagadnienie humanistyki cyfrowej oraz w inny sposób postrzega jej cele i rolę w badaniach” (BOMBA 2017). Nie rozwijając tego wątku, bo to temat na odrębne opracowanie, skupmy się na atrybutach przypisywanych przedstawianemu przez nas pojęciu, na sposobach jego wartościowania oraz na cechach, które chce się widzieć jako właściwości przedstawicieli nurtu nazywanego humanistyką cyfrową.

Analiza różnorodnego i reprezentatywnego materiału analitycznego pozwala wskazać pewne właściwości humanistyki 2.0, które pojawiają się znacząco często, i takie, których obecność jest tylko zauważalna. Cechą stale przywoływaną przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych jest **otwartość** interesującego nas tutaj paradygmatu badań. Otwartość rozumiana jako chęć spoglądania na przedmiot badań z różnych perspektyw, ale również jako otwartość w dostępie do wyników badań. Domena publiczna jest przedstawiana jako naturalna przestrzeń obecności tekstów naukowych. To właśnie *open source*, *open access* i *open content* zdają się determinować metody i procedury badawcze cyfrowego humanisty (por. SZPUNAR 2016).

Często przywoływaną na gruncie polskich badań humanistycznych i socjologicznych próbą definiowania humanisty cyfrowej przez pewne jego cechy (por. SZPUNAR 2016; STARCZEWSKI 2014) jest — trzeba przyznać, interesująca poznawczo — koncepcja humanistyki cyfrowej wysuwana przez amerykańską socjolożkę Lisę SPIRO (2012). Zwraca ona oczywiście uwagę na wskazywaną już w przedstawianym opracowaniu permanentną otwartość nauki.

⁶ Podkreślić należy, iż nie jest to specyfika polskiego dyskursu naukowego. *Humanistyka cyfrowa* jest nieustannie definiowana i charakteryzowana, czego dowodzi np. strona <https://whatdigitalhumanities.com>, na której zamieszczone są wypowiedzi uczestników „Day of DH” z lat 2009—2014. W styczniu 2015 roku powstała w ten sposób baza danych licząca 817 odpowiedzi na pytanie: „Co to jest humanistyka cyfrowa?”.

⁷ Por. np. definicję językoznawczą humanistyki cyfrowej: „Zbiór praktyk poznawczych wraz z zasobami wiedzy i informacji będący efektem przeniesienia do sfery cyfrowej i rozszerzenia (ilościowego, jakościowego) praktyk poznawczych humanistyki opartej na druku” (PAWŁOWSKI 2017).

Kolejne wartości, które Lisa Spiro umieszcza na liście wartości konstytuujących społeczność humanistów cyfrowych, to: **współpraca, zespołowość i pozostawanie ze sobą w kontakcie, różnorodność oraz eksperymentowanie. HC jest bowiem uprawiana zespołowo.** Dotyczy to zarówno tworzenia formalnych zespołów składających się z osób o uzupełniających się kompetencjach, jak i gotowości na nieformalne dzielenie się wiedzą i doświadczeniem z kimś, kto przy realizacji swojego projektu natrafia na problem rozwiązany już przez kogoś innego (STARCZEWSKI 2014: 143).

Kolektywność badań jest zatem drugą właściwością humanistyki cyfrowej, której znaczenie podnoszone jest przez wielu badaczy. Mówi się wręcz o tym, że:

Humanistyka cyfrowa to koniec romantycznej koncepcji pojedynczego badacza, który wie wszystko na dany temat. Natura nowego paradygmatu wymusza pracę zespołową, współpracę interdyscyplinarną i to nie tylko w obrębie różnych nauk humanistycznych, ale także pomiędzy naukami ścisłymi i humanistycznymi (BOMBA 2013: 70).

Zespołowość jako konstytutywną cechę humanistyki cyfrowej wiązać należy zapewne z jej interdyscyplinarnym czy wręcz transdyscyplinarnym charakterem. Konieczność współpracy humanistów i specjalistów w zakresie nowych technologii, informatyków czy marketingowców zaznaczana jest w analizowanych tekstach wielokrotnie. Co więcej, owo otwarcie na współpracę nie dotyczy tylko osób zawodowo zaangażowanych w badania naukowe, ale także tzw. naukowców obywatelskich:

[...] wiele projektów jest efektem współpracy profesjonalnych badaczy z **naukowcami obywatelskimi**. Wykorzystuje się więc tu potencjał zbiorowej inteligencji (RADOMSKI 2016).

Demokratyzacja wiedzy związana jest zatem nie tylko z uwolnieniem dostępu do niej, o czym pisze Maciej Maryl:

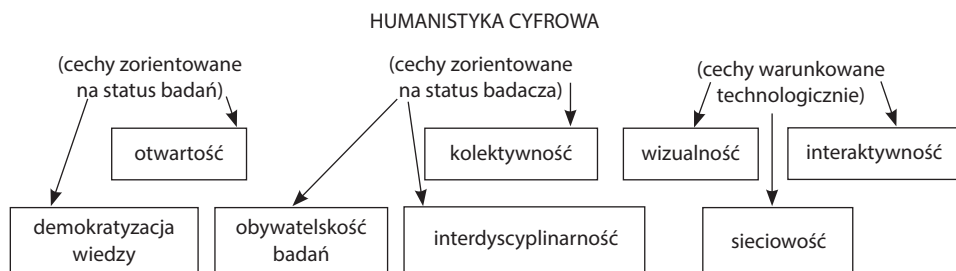
Ważnym rysem humanistyki cyfrowej jest też nacisk na rozluźnianie rygorów form wypowiedzi naukowej (tj. poszerzenie dyskursu naukowego o inne, niezawierające się w nim dotąd gatunki), dostosowywanie ich do nowych możliwości medialnych oraz **udostępnianie szerokiej publiczności** (MARYL 2014).

Jest związana także, a może przede wszystkim z możliwością podjęcia badań naukowych przez osoby zainteresowane, a niekoniecznie wsparte instytucją akademii. Obywatelskość badań jest kolejną z cech humanistyki cyfrowej wyłuskiwaną przez badaczy z obszaru nauk społecznych czy humanistycznych, a sprofilowanych na świat wirtualny. Andrzej Radomski wprost pisze:

Humanistyka cyfrowa [...] składa się pięciu głównych elementów (cech): a) jest **cyfrowa** — [...] Znaczy to, że korzysta z cyfrowych narzędzi i programów, cyfrowych danych oraz jej głównym przedmiotem jest cyfrowa kultura (cyberkultura, kultura 2.0, itp.), b) jest **kolektywna** — [...] w jej ramach realizuje się cyfrowe projekty, które wymagają współpracy przedstawicieli różnych dyscyplin — często tak odległych od siebie, jak np. historia, biologia molekularna, informatyka czy grafika komputerowa. [...] c) jest **zwizualizowana**. [...] W humanistyce cyfrowej na porządku dziennym spotykane są wizualizacje — w postaci: prezentacji, infografik, animacji czy filmów. Tekst jest tu tylko jednym ze środków komunikacji naukowej, d) **usieciowiona**. Znaczy to, że Internet jest głównym miejscem pracy i prezentacji wyników badań cyfrowego humanisty. [...] e) jest **interaktywna**. Znaczy to, że większość projektów publikuje się na portalach, które umożliwiają komentowanie, uzupełnianie faktów, a nawet włączanie się w proces badawczy — np. niezależnym badaczom bądź wszystkim innym zainteresowanym danym tematem (RADOMSKI 2016).

Obok cech humanistyki cyfrowej omówionych już wcześniej, takich jak: **cyfrowość** czy **kolektywność**, lubelski uczony wskazuje również na **wizualizację**, **interaktywność** oraz **usieciowienie** jako elementy budujące interesującą nas syntagmę.

W analizowanych tekstach naukowych wyraźnie widać pewną dychotomię cech przypisywanych humanistyce cyfrowej. Z jednej strony mamy właściwości, które wydają się komentować przydawkę interesującej nas tutaj syntagmy, czyli np. **interaktywność** (dodajmy, że cechę tę medioznawcy wskazują jako jedną z definiujących komunikację w nowych mediach), **wizualność** (wyraźnie dominującą nad *verbum* we współczesnej wymianie myśli, idei, poglądów) czy **sieciowość**, czyli cechy profilujące nowy paradygmat badań z perspektywy technologicznej, czy też przez pryzmat nowych narzędzi służących komunikowaniu. Z drugiej zaś strony warto zaznaczyć, że nowe wartości mające definiować humanistykę w omawianym tu ujęciu wcale nie eksponują człowieka tylko jako obiektu refleksji czy namysłu. Człowiek zyskuje w opisywanym tu nowym nurcie inną prymarną funkcję, staje się realnym uczestnikiem komunikacji naukowej. Dzięki zakładanej **otwartości** i dostępności humanistyki cyfrowej oraz w wyniku działań obywatelskich naukowców w tym nurcie wyraźnie akcentuje się **demokratyzację wiedzy**. Na obywatelskość badań wpływa również propagowana przez badaczy z nurtu humanistyki cyfrowej **zespołowość** i **interdyscyplinarność** dociekań. Syntetycznie cechy przypisywane opisywanemu w prezentowanym opracowaniu paradygmatowi badań prezentuje następujące zestawienie:

WYKRES 1. Cechy humanistyki cyfrowej

Każda próba typologii, co oczywiste, musi upraszczać rzeczywistość i z całą pewnością nie daje pełnego oglądu typologizowanych treści. Opisywanie *humanistyki cyfrowej* przez przypisywanie jej cechy zorientowane na status badań, status badacza oraz cechy warunkowane technologicznie może tylko w niewielkim stopniu odzwierciedlać myślenie o tym paradygmacie w konkretnym momencie jego istnienia. Omówione sposoby definiowania humanistyki cyfrowej w polskim dyskursie naukowym wskazują bardzo wyraźnie na ewolucyjny charakter pojmowania przedmiotu badań interesującej nas tutaj dyscypliny. Od początkowej nobilitacji narzędzi cyfrowych i ich docenienia jako wsparcia w tradycyjnym myśleniu humanistycznym, po coraz częściej akceptowane postulaty nowej postawy badawczej cyfrowego humanisty, postawy opartej na pełnej otwartości badań, ich dostępności, równości badaczy różnych dyscyplin naukowych o niejednorodnym stopniu zaangażowania w rozwój nauki, a także braku instytucjonalnego zakotwiczenia myślenia postulowanego w humanistyce cyfrowej.

Na początku prezentowanego opracowania założyliśmy, że będziemy przyglądać się tekstom naukowym, a teksty te wyodrębniłyśmy z uniwersum wypowiedzi, wykorzystując koncepcję proponowaną przez Bożenę WITOSZ (2016), wedle której to kryterium instytucjonalne pozwala na odróżnienie tekstów naukowych od tekstów nienaukowych. W kontekście jednak poczynionych obserwacji wydaje się, że kryterium, które wystarcza dla wyróżnienia tekstów naukowych sprzed digitalnego przewrotu, staje się nieoperatywne w kontekście badań reprezentujących *humanistykę cyfrową*.

Literatura i netografia

BLOOM A., 1997: *Umysł zamknięty*. Tłum. T. BIEROŃ. Poznań.

BLAJET P., 2010: *Trzecia kultura — inspiracje dla pedagogiki*. „Teraźniejszość — Człowiek — Edukacja: Kwartalnik Myśli Społeczno-Pedagogicznej”, nr 3 (51), s. 39—49.

- BOMBA R., RADOMSKI A., SOLSKA E., 2016: *Wstęp*. W: *Humanistyka cyfrowa. Badanie tekstów, obrazów i dźwięku*. Red. R. BOMBA, A. RADOMSKI, E. SOLSKA. Lublin, s. 6—7.
- BOMBA R., 2013: *Narzędzia cyfrowe jako wyznacznik nowego paradygmatu badań humanistycznych*. W: *Zwrot cyfrowy w humanistyce*. Red. A. RADOMSKI, R. BOMBA. Lublin, s. 57—71.
- BOMBA R., 2017: *Humanistyka cyfrowa: geneza, definicje, praktyki*; <http://muzeumpamieci.umk.pl/?p=577> [dostęp: 28.02.2018].
- BUCZYŃSKA-ŁABA J., KRASIŃSKA B., 2016: *Projekt „Digital Humanities Laboratory Info” Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie jako przykład przedsięwzięcia prowadzącego do technicyzacji pracy w bibliotekach naukowych oraz próba wykorzystania humanistyki cyfrowej w nauczaniu akademickim*. W: *Nowe projekty, cenne inicjatywy i ciekawe przedsięwzięcia bibliotek naukowych*. Red. J. CZYREK, B. GÓRKA. Wrocław, s. 11—25.
- DĄBROWSKA M., 2016: *Hybrydyzacja rzeczywistości. Przenikanie się światów i metod badawczych na przykładzie wystaw psów rasowych*. W: *Humanistyka cyfrowa. Badanie tekstów, obrazów i dźwięku*. Red. R. BOMBA, A. RADOMSKI, E. SOLSKA. Lublin, s. 52—66; <http://e-naukowiec.eu/wp-content/uploads/2016/04/Humanistyka-Cyfrowa.pdf> [dostęp: 28.02.2018].
- DERWOJEDOWA M., 2007: *Językoznawstwo komputerowe i inżynieria lingwistyczna po 1989 roku*. „Język Polski”. R. 97, nr 1, s. 7—17.
- FOUCAULT M., 1993: *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*. Tłum. i posłowie. T. KOMENDANT. Warszawa.
- FOUCAULT M., 2000: *Filozofia, historia, polityka. Wybór pism*. Tłum. i wstęp D. LESZCZYŃSKI, L. RASIŃSKI. Warszawa—Wrocław.
- FOUCAULT M., 2010: *Historia seksualności*. Tłum. B. BANASIAK, T. KOMENDANT, K. MATUSZEWSKI. Wstęp T. KOMENDANT. Gdańsk.
- Konferencja: *Humanistyka cyfrowa. Badanie tekstu, obrazu i dźwięku*, 2015; <http://www.umcs.pl/pl/kalendarz-wydarzen,1499,konferencja-humanistyka-cyfrowa-badanie-tekstu-obrazu-i-dzwieku,25475.htm> [dostęp: 11.03.2018].
- KOSTRZEWA M., 2016: *Drogi rozwoju humanistyki cyfrowej z perspektywy teorii edytorstwa i e-edytorstwa naukowego oraz popularnonaukowego*. W: *Humanistyka cyfrowa. Badanie tekstów, obrazów i dźwięku*. Red. R. BOMBA, A. RADOMSKI, E. SOLSKA. Lublin, s. 99—108; <http://e-naukowiec.eu/wp-content/uploads/2016/04/Humanistyka-Cyfrowa.pdf> [dostęp: 28.02.2018].
- KOWALEWSKI J., PIASEK K., 2010: *Wstęp*. W: *Zwroty badawcze w humanistyce*. Red. J. KOWALEWSKI, K. PIASEK. Olsztyn, s. 7—12.
- Kozłowski J., 2016: *Co z tą polską humanistyką?* W: *Humanistyka Cyfrowa. Badanie tekstów, obrazów i dźwięku*. Red. R. BOMBA, A. RADOMSKI, E. SOLSKA. Lublin, s. 189—194; <http://e-naukowiec.eu/wp-content/uploads/2016/04/Humanistyka-Cyfrowa.pdf> [dostęp: 28.02.2018].
- MARYL M., 2014: *F5. Odświeżanie filologii*. „Teksty Drugie”, nr 2; <http://tekstydrugie.pl/news/2014-nr-2-nowa-filologia> [dostęp: 28.02.2018].
- MARYL M., 2015: *Co to jest humanistyka cyfrowa — odpowiedź na ankietę*. „Czas Kultury”, nr 2 (185), s. 10—11; <http://maryl.org/wp-content/uploads/2016/05/Maryl-2015-Co-to-humanistyka-cyfrowa.pdf> [dostęp: 28.02.2018].
- MARYL M., 2017: *Kim są polscy humaniści cyfrowi?* „Teksty Drugie. Nowa Humanistyka”, nr 1, s. 286—300.
- NACHER A., 2013: *Poza cyfrowość w zwrocie cyfrowym — od humanistyki cyfrowej do spekulatywnej komputacji*. W: *Zwrot cyfrowy w humanistyce. Internet / nowe media / kultura 2.0*. Red. A. RADOMSKI, R. BOMBA. Lublin, s. 83—97.

- NACHER A., 2015: *Cyfrowa humanistyka na styku sztuki, nauki i technologii*. „Czas Kultury. Cyfrowa Humanistyka”. T. 31, nr 2 (185), s. 20—26.
- STANIUK K., 2017: *Nowe kierunki rozwoju kultury komunikacyjnej*. „Kultura i Historia”, nr 32; <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/wp-content/uploads/2017/09/17-KiH-31-2017-K-Staniuk-Nowe-kierunki-rozwoju-kultury-komunikacyjnej.pdf> [dostęp: 9.03.2018].
- STARCZEWSKI M., 2014: *Otwarte modele komunikacji naukowej a humanistyka cyfrowa*. W: *Historia 2.0*. Red. A. SOBCZAK, M. CICHOCKA, P. FRĄCKOWIAK. Lublin, s. 139—144; <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/6016/Otwarte%20modele%20komunikacji%20naukowej%20a%20humanistyka%20cyfrowa.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 1.03.2018].
- SZPUNAR M., 2016: *Humanistyka cyfrowa a socjologia cyfrowa. W stronę nowego paradygmatu badań naukowych*. „Zarządzanie w Kulturze”. T. 17, z. 4, s. 355—369; http://www.magda-lenaszpunar.com/_publikacje/2016/ZwK_17_4_355-369.pdf [dostęp: 9.03.2018].
- PAWŁOWSKI A., 2017: *Humanistyka cyfrowa z punktu widzenia językoznawstwa: moda, metoda, teoria czy nowy paradygmat?*; http://phc.uni.wroc.pl/wp-content/uploads/2018/02/Pawlowski_Humanistyka_cyfrowa.pdf [dostęp: 9.03.2018].
- PERLIN J., 2004: *Metodologia językoznawstwa diachronicznego*. Warszawa.
- Rada Ministrów otwiera drogę konsorcjum DARIAH-PL do struktur europejskich (komunikat prasowy); <http://www.ispan.pl/komunikatprasowydariah.pdf> [dostęp: 28.02.2018].
- RADOMSKI A., 2014: *Humanistyka w świecie Informacjonalizmu*. Lublin; <http://e-naukowiec.eu/wp-content/uploads/2014/06/A.Radomski.pdf> [dostęp: 28.02.2018].
- RADOMSKI A., 2016: *Humanistyka „nostalgiczna” a humanistyka cyfrowa — czyli w stronę: Trzeciej Kultury*; https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/9744/trzecia_kultura.pdf?sequence=3&isAllowed=y [dostęp: 9.03.2018].
- RADOMSKI A., 2017: *Analiza i wizualizacja okładek polskich tygodników społeczno-politycznych*. W: *Wizualizacja informacji w humanistyce*. Red. A. KOWALSKA, V. OSIŃSKA. Toruń, s. 61—76.
- SOLSKA E., 2017: *Nowa Respublica Litteraria? Humanistyka cyfrowa jako metaorientacja współczesnych badań humanistycznych*. „Roczniki Kulturoznawcze”. T. 7, nr 1, s. 99—118.
- SNOW C.P., 1999: *Dwie kultury*. Tłum. T. BASZNAK. Warszawa.
- WITOSZ B., 2009: *Dyskurs i stylistyka*. Katowice.
- WITOSZ B., 2016: *Czy potrzebne nam typologie dyskursu?* W: *Dyskurs i jego odmiany*. Red. B. WITOSZ, K. SUJKOWSKA-SOBISZ, E. FICEK. Katowice.
- WOJTAK M., 2011: *O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu*. „Tekst i Dyskurs — Text und Diskurs”, nr 4, s. 69—78.
- ŻMIGRODZKI P., red., 2018: *Wielki słownik języka polskiego*, hasło: *Ruch*; http://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=4365&id_znaczenia=4949418&l=21&ind=0 [dostęp: 9.03.2018].
- ŻMIGRODZKI P., BAŃKO M., BATKO-TOKARZ B., BOBROWSKI I., CZELAKOWSKA A., GROCHOWSKI M., PRZYBYLSKA R., WANIAKOWA J., WĘGRZYNEK K., red., 2018: *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*. Kraków.

Beata Duda, Joanna Przyklenk, Katarzyna Sujkowska-Sobisz

The Representations of the Digital Humanities in the Polish Academic Discourse

Summary

The *Digital Humanities* is a widely considered phenomenon in the contemporary discursive space. The consistent definition of the DH is still absent and establishing its characteristic features, boundaries, and the scope of this idea is still pending. Thus, the aim of this article is an attempt to study the ways of representation and conceptualisation of this currently trendy name used in texts of the Polish language academic discourse. The discursive perspective that was adopted during the exploration of the collected sources enabled the authors to distinguish the crucial features of the Digital Humanities. What is more, the evolutionary and open nature of the discussed conceptual category were proved. The DH seems to transcend the frameworks of academic discourse whose identification is based on the institutional criterion of reference.